

Cezayir şehri ülkenin en büyük ekonomik metropolüdür. Endüstri sektöründe çalışan iş gücünün % 30'u buradadır. 40.000 kişinin istihdam edildiği küçük ve orta ölçekli endüstri, yer yer rahatsız edici bir biçimde şehrin dokusuyla bütünleşmiştir. Yeni endüstri faaliyetleri ya şehir dokusunun kenarlarında, ya Ruybe Regâye'deki büyük endüstri bölgesinde, ya da son derece basit şekilde projelendirilmiş orta kırsal alanda toplanmıştır. Millî kuruluşların çok sayıda sosyal konutu da buradadır. Petrol dışında yıllık 5,5 milyon ton yük kapasiteli limanı ülkenin ticarî faaliyetleri için hayati öneme sahiptir. Buranın hinterlandı Sahrâ'ya kadar uzanmaktadır. Cezayir'de çeşitli faaliyetlerin yoğunlaşması, iş gücünün etkili biçimde toplanmasına sebep olmuştur. Ülkede yönetimdeki görevlilerin % 20'si, hizmetlerdeki % 25'i, top alanındakilerin % 42'si, ayrıca telefonların % 45'i bu şehirdedir.

Yöneticiler 1969-1983 arasında şehirleşme planlarını uygulamaya koyarak şehrin plansız gelişmesini denetim altına almaya çalıştılar. Bu konudaki iki ayrı teşebbüste de başarı sağlanamadı. Cezayir nüfusunun düzenlenmesiyle genel ve yönlendirme konularındaki plan 1975'te kabul edildi. Bu plan, Cezayir'in genişlemesinin bir bölge çerçevesinde organize edilmesini ve yeni merkezler kurularak başşehir yeniden biçim verilmesini öngörüyordu. Fakat gerekli malzemenin ve alt yapının yokluğu sebebiyle bu plan uygulanamadı ve 1979'da bundan resmen vazgeçildi. 1980'de önceki projenin yerine konulan bir başka proje de başarısız oldu.

Konut problemi de büyük boyutlara ulaşmıştır. Binalar eski ve yetersizdir. Yöneticiler 1980'li yıllarda 50.000 konut inşa etmek üzere geniş bir programı uygulamaya koyarak krizi atlattırmayı denediler. Başşehirin kenarında Şerâje'den Harrâs'a kadar uzanan şehirleşme alanı bu amaç için ayrıldı. Kamu imkânlarını aşan ve pahalı olan bu teşebbüs zamanında bitirilemediğinden nüfusun yoksul kesimi şehrin kenarına itilmiş ve siteler halinde şahsî inşaatlar yoğunlaşmıştır. Yöneticiler faaliyetlerini eski şehir dokusunun yeniden oluşturulmasına yöneltmişlerdir. Örnek olarak Sâhil'in yükseklikleri üzerinde tamamlanan Riyâzül-feth gösterilebilir. Bu faaliyet, körfez kıyısından altta kalan Hama mahallesinin düzenlenmesiyle birlikte yürütülmektedir. Burada kamuya ayrılmış olan 18 hek-

tarlık bir alan üzerinde yeni millet meclisi binası, kongre sarayı, milletlerarası otel gibi yapılar inşa edilmiştir. Böylece ülkenin yeni siyasî merkezi tamamlanmıştır. Bu arada gecekonduların ortadan kaldırılması için de çalışmalar yapılmaktadır. Buna karşılık Kasbe'nin tarihî ve kültürel bir merkez haline getirilmesi için başlatılan iyileştirme çalışmaları başarılı olmadı.

Şehirde ulaşım şebekesinin düzenlenmesi son yıllara kalmış olup bu alandaki önemli faaliyetleri iki büyük arter oluşturur; bunlardan biri kıyı boyunca uzanan otoyol, diğeri Sâhil'in yükseklikleri üzerindeki yol genişletme çalışmasıdır. İkisi arasındaki zorunlu iççe geçişler ve birleşmeler havaalanına ve çevreye girişi kolaylaştırmıştır. Buna karşılık yığılma sebebiyle içerideki trafik akışının zorlukları, alanın baskıları ve yolların yetersizliği sebebiyle büyük sıkıntılar mevcuttur. Buna çözüm olacak metro inşa projesi ise ertelenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

R. Lespes, *Alger: Etude de géographie et d'histoire urbaines. Collection du Centenaire de l'Algérie (1830-1930)*, Paris 1930; Comedor, *Développement de l'agglomération algéroise*, Alger 1970; a.mlf., *Plan d'orientation général pour le développement et l'aménagement de l'agglomération d'Alger*, Alger 1976; F. Benattia, *Alger, agrégat ou cite, l'intégration citadine de 1919 à 1979*, Alger 1980; Cneru, *El Djaïr 1981: Données et perspectives*, Alger 1983; D. Lesbet, *La Casbah d'Alger, gestion urbaine et vide social*, Alger 1985; G. Mutin, "Aménagement et développement d'Alger", *Bulletin de la Société Languedocienne de Géographie*, Montpellier 1986, s. 298-318; J. J. Deluz, *L'Urbanisme et l'architecture d'Alger, aperçu critique*, Alger 1988.

GEORGES MUTIN

CEZÂYİR-i BAHR-i SEFİD

(جزایر بحر سفید)

Osmanlı idarî teşkilâtında
XVI. yüzyılda kurulan bir eyalet.

Osmanlılar'ın Ege denizine açılarak adaları ele geçirmeye başlamaları idarî bazı meseleleri de beraberinde getirmişti. Çünkü Limni, Midilli, Eğriboz gibi yüzölçümü büyük adaların alınmasından sonra Rodos ve İstanköy'ün de ilhakı ile hâkimiyet sahası oldukça genişlemişti. O zamana kadar Gelibolu sancak beyi veya derya beyleri tarafından idare edilen donanmanın başına Barbaros Hayreddin Paşa'nın getirilmesinden sonra yeni bir idarî düzenleme yapıldı. 1533 yılında Cezayir Beylerbeyliği kuruldu. Bu

makam hem Kuzey Afrika hem de Ege adalarının idaresini içine alıyordu. Buraların gelir kaynakları kaptanpaşa sıfatı ile Hayreddin Paşa'ya bırakılmıştı. Onun ölümünden sonra muhtemelen Cezâyir-i Garb ile Cezâyir-i Bahr-i Sefîd tabirleri ayrı ayrı kullanılmaya başlandı.

XVI. yüzyıl başlarına ait Osmanlı idarî teşkilâtını gösteren listelerde adı geçmemekle birlikte buranın Gelibolu merkez olmak üzere bir eyalet halinde teşkilâtlanması 1533'ten sonra oldu. 1568-1574 tarihli listelerde Cezâyir-i Bahr-i Sefîd veya Kaptanpaşa eyaletinin yedi idarî birime ayrıldığı görülmektedir. Bunlar Gelibolu, Eğriboz, Karlı-ili, İnebahtı, Rodos, Midilli, Sakız ve Cezâyir-i Mağrib'den ibaretti. Daha sonraki listelere göre Cezâyir-i Mağrib, Midilli ve Sakız eyalet içinde gösterilmezken buraya Mizistre, Koca-eli, Biga, İzmir ve civarını ihtiva eden Sığla sancakları bağlanmıştı. XVII. yüzyıl ortalarına ait listelerde ise Koca-eli yer almıyordu, buna karşılık Sakız, Nakşa ve Mehdiye eyalete dahil bulunuyordu. Bu listelere göre eyaletin on sancağı *has**, üçü ise *sâilyâne**liydi. Sâilyâneliler Sakız, Nakşa ve Mehdiye idi.

Eyaletin merkezi Gelibolu'ydu. Buradan elde edilen gelirlerin bir kısmı kaptanpaşaya aitti. Bunun yanında Eğriboz ve Midilli adalarının gelirleri ve ayrıca Sakız adasının ödediği yıllık peşin vergi de buraya gönderilirdi. 1537-1540 yılları arasında cereyan eden Venedik Savaşı'ndan sonra Ege adalarının büyük bir kısmı ele geçirildi ve bu durum 20 Kasım 1540 tarihli muahede ile tasdik edildi. Sakız adası da 1566 yılında Cenova Cumhuriyeti'ne bağlı idarenin elinden alınarak eyalete bağlanmıştı. Yalnız Tine adası 1715 yılına kadar alınamadı. Adaların her birisinin gelir durumu ve nüfusu için *tahrir**ler yapıldı.

Adaların idaresinde zaman zaman zorluk çekildi. Kaçma ve saklanma imkânlarının elverişli olması sebebiyle korsanlar rahatlıkla faaliyetlerini sürdürdüler. Girit Harbi sırasında (1645-1669) bu yörede dört önemli deniz savaşı oldu. Venedik Cumhuriyeti donanmasını bu sularda yoğunlaştırdı. Ancak Türkler'in asker ve malzeme sevki hiçbir zaman durmadı. Türk denizciler başarısızlıklardan yılmayıp her savaş sonunda durumu lehlerine çevirdiler. Bu başarılarını Mora savaşları sırasında da gösterdiler, Girit adası civarında kalan son üç üssü ve Tine adasını da elde ettiler. Bazı devletlerden cesaret alan deniz korsan ve hay-

dukları da Sakız gibi zengin gelir kaynaklı adalara baskınlar yaptılar. Osmanlı Devleti idarî yönden kolaylık sağlamak için bazı düzenlemelerde bulundu.

Gelibolu XIX. yüzyıla kadar merkez olma özelliğini korudu. Tanzimat'tan sonra ise sürekli yeni düzenlemelere sahne oldu. Bu sırada Biga merkez olmak üzere Rodos, Midilli, Sakız ve İstanköy adaları eyalete dahil bulunuyordu. Ayrıca bir ara Kıbrıs adası da eyalete bağlandı, Biga sancağı da Hüdâvendigâr'a nakledildi. Eyalet, 1876'da Sakız ve Rodos en önemli merkez olmak üzere Bozcaada, Limni, Midilli, İmroz, İstanköy ve Meis'ten meydana geliyordu. Bu adalar genellikle gemilerin işesini temin bakımından büyük faydalar sağlamakta ve bir deniz menzili görevi üstlenmekteydiler. Sakız adasında kurulan gemi tamir merkezinde çeşitli boydaki gemiler kalafata çekiliyordu. Sonradan Oniki Ada diye adlandırılan Rodos ve civarındaki ler ise stratejik önem taşıyorlardı.

Osmanlılar diğer yerlerdeki sürgün siyasetini bu adalarda uygulamadıkları gibi yerli Ortodoks halkı dinî âyinlerinde serbest bıraktılar, kilise ve manastırlarına da dokunmadılar. Batı kaynaklarında yer alan, adaların tenhalaştırıldığı iddiasına karşılık belirli bir koruma siyasetinin uygulandığı, tetkike açılan arşiv kaynaklarından anlaşılmaktadır. Adaların büyük bir çoğunluğunda kadılar görev yaparlardı. İskelelerde ise âmil veya eminler bulunurdu. Bunlar iskelelere uğrayan gemilerin vergi vermeden kaçmalarını engellemeye çalışırlar ve gümrük vergilerini toplarlardı. Ayrıca buralardaki kaleler her zaman güçlü tutulur, asker ve muhafız bakımından desteklenirdi. Türkçe bilmeyenler için tercümanlar hizmete hazır bulunurdu. Ticaret hacmi geniş ada ve iskelelerde konsolos bulundurmak isteyen Batı ülkeleri için Osmanlı Devleti izin vermekte güçlük çıkarmazdı.

XIX. yüzyılda adalarda çoğalan nüfusun beslenmesi için buraların mahsulü yetersiz kalınca ada sâkinlerinin büyük bir kısmı Anadolu topraklarına göç etti. Yunan bağımsızlık hareketi adalarda etkili olmadı. Mahallî bir iki hadise dışında Ortodokslar arasında, Katolik mezhebine mensup Avrupalı korsanlara karşı kendilerini koruyan Osmanlı Devleti'nden herhangi bir ayrılma hareketi görülmedi. Adalar ahalisi, Anadolu içlerinden gelen tahıl vb. ziraat ürünlerinin Avrupa pazarlarına satılmasında aracılık yapar-

rak zenginleştiler. Çoğu Barok ve Aydınlanma dönemlerinde Avrupa üniversitelerine gidip tahsil gördüler. İstanbul'a gelenlerin sayısı ise azdı. Sakız adasından gelip İstanbul'a yerleşenler ada ürünlerini tanıttılar. Ada menşeli Ortodokslar İstanbul folklorunda özel bir yer tutmaktadır. Katolik mezhebinin benimseyenler arasında İzmir'e yerleşmeyi seçenlerin sayısı da bir hayli fazlaydı. Akdeniz ticaret tarihinde özel bir yer tutan esir ticareti bu adalarda oldukça canlı idi.

1908'de Rodos, Midilli, Sakız ve Limni'yi içine alan Cezâyir-i Bahr-i Sefid, Balkan Harbi mağlûbiyeti ve arkasından gelen I. Dünya Savaşı bozgunu üzerine dağıldı. Bu sırada Oniki Ada ile Çanakkale Boğazı önlerinde bulunan İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada Osmanlılar'ın elinden çıkmıştı. Lozan Barış Konferansı'nda çetin görüşmelere sebep olan bu adalar daha sonra Türkiye'ye bırakıldı. İçinde yaşayan Ortodoks mezhebine mensup ahalî ise mübadele dışında tutuldu.

BİBLİYOGRAFYA :

Salnâme-i Vilâyet-i Bahr-i Sefid (1287); *Salnâme, Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyetine Mahsûsdur* (1310); Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (nşr. Ali Haydar Alpagut — Fevzi Kurtoglu), Ankara 1935; Lutfî Paşa, *Âsafnâme*, İstanbul 1326, s. 21; Ayn Ali, *Kavânin-i Âl-i Osmân*, s. 20-21; Süleyman Fâik, *Rehber-i Deryâ, Kısm-ı Evvel: Sevâhilde Cezâyir-i Bahr-i Sefid'in Ta'rifatını Havidir*, İstanbul 1299; L. Bonelli, "Il trattato turco-veneto del 1540", *Centenario della nascita di Michele Amari*, Palermo 1910, III, 332-363; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 420-422; Apostolos E. Vacalopoulos, *The Greek Nation 1453-1669*, New Jersey 1977, s. 70-99; W. Brice v.dğr., *The Aegean Sea-chart of Mehmed Reis Ibn Menemenli A. D. 1590/1*, Manchester 1977; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete (1550-1650)*, İstanbul 1978, s. 133-149; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I: Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988, s. 103, 116, 127, 133, 138; Şerafettin Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimatı (h. 1041/ m. 1631-32) Tarihli Bir İdarî Taksimat Defteri", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Erzurum 1962, s. 201-232; a.mlf., "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", *TTK Belleten*, XXIX/113 (1965), s. 77-119; Fazla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdarî Taksimat ve Nüfus", a.e., XV/60 (1951), s. 617-628; İlhan Şahin, "Tîmâr Sistemi Hakkında Bir Risâle", *TD*, XXXII (1979), s. 921; Mahmut H. Şakiroğlu, "II. Selim'in Venedik Cumhuriyeti'ne Verdiği 1567 ve 1573 Tarihli Ahidnâmeler", *Erdem*, II/5, Ankara 1986, s. 527-553; İsmet Parmaksızoğlu, "Kaptan Paşa", *İA*, VI, 206-210; C. F. Beckingham, "Djaza'ir-i Bahr-i Safid", *El²* (İng.), II, 521-522; Halil İnalcık, "Eyâlet", a.e., II, 722-723; S. Özbaran, "Kâpudan Paşa", a.e., IV, 571-572.

MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA

(ö. 1204/1790)

Osmanlı kaptan-ı deryâsı
ve sadrazamı.

"Palabıyık" lakabı ile de anılır. Aslen Kafkasyalı olduğu tahmin edilmektedir. Küçük yaşta İran sınırında esir alınarak Hacı Osman Ağa adlı Tekirdağlı bir tüccara satıldı ve onun çocukları ile birlikte yetişti. Bir müddet sonra âzat edildi ve ticaret maksadıyla Tekirdağ'dan uzaklaştı. Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşının devam ettiği 1738'de Yeniçeri Ocağı'na kaydoldu ve bazı muharebelere katılarak Belgrad'ın kuşatılması sırasında gayret ve cesaretini ispatladı. Daha sonra Tekirdağ'a dönerek eski efendisinin kızı ile evlendi.

Hasan Paşa, yiğitlerinin şöhretini duyduğu Cezayir'e gitmek için yola çıktığında, gemisini yabancı bir gemiye rampa ederek ele geçirdi ve bu gemiyle Cezayir'e vardı. Cesareti Cezayir dayısı tarafından takdir edildiğinden, zaptettiği gemi kendisine bırakıldığı gibi, işletmek üzere bir kahvehane ve bir süre sonra Tilimsân sancak beyliği verildi. Fakat şöhretiyle birlikte muhalifleri de artınca Cezayir'de fazla tutunamadı, İspanya ve Napoli üzerinden İstanbul'a geldi. Bu sı-

Cezayirli Gazi Hasan Paşa'yı tasvir eden yağlı boya bir tablo (Hasan Hüsnü Tenguş Albümü, İstanbul Deniz Müzesi, nr. 578)

